

Lefkoşa Tarihi Kent Dokusunda Geçmişten Günümüze “Girne Kapısı ve Çevresi”

Dr. Öztan Tuğun
Yakın Doğu Üniversitesi Mimarlık Fakültesi
<https://orcid.org/000-0002-7395-3465>
oztan.tugun@neu.edu.tr

Doç. Dr. Zihni Turkan
Yakın Doğu Üniversitesi Mimarlık Fakültesi
<https://orcid.org/0000-0001-5266-5192>
zihni.turkan@neu.edu.tr

Özet

Lefkoşa tarihi kent dokusunda yer alan Girne Kapısı ve çevresi, bünyesindeki mimari miras ve farklı fonksiyonlarla, kentin çok aktif bir sosyal alanı olmuştur. Lüzinyanlar döneminde (1191-1489) başlayan doku oluşumu, Venedikliler dönemi (1489-1570) surlarının Girne Kapısı ile devam etmiştir. Kapı, Osmanlılar döneminde (1570-1878), kuzeyinde Osmanlı Mezarlığı, güneyinde Mevlevi Tekkesi ile daha aktif bir yaşam bulmuştur. İngiliz döneminde (1878-1960), kapının her iki yanındaki surların yıkılarak, motorlu araç trafiği için yol yapılması ile dokuda büyük bir değişim olmuştur. Bu dönemde, burada, dönemin mimari tarzında, iki katlı konutların yapılması ve kapının güneydoğu yönünde, bir meydan oluşumunun başlaması, dokunun kısa zamanda gelişimini sağlamış ve burayı kent için önemli bir merkez kılmıştır. Kıbrıs Cumhuriyeti ve sonrasındaki dönemde (1960-1983), Girne Kapısı tarihi dokusu; sineması, yiyecek-içecek mekânları, seyyar satıcıları, şehirlerarası ulaşım durağı, müze, kapının kuzeyindeki Atatürk heykeli ile tören alanı, parklar ve liseyle Lefkoşa Türk toplumu için çok yoğun kullanılan sosyal buluşma ve eğlence merkezi niteliğini kazanmıştır. Bu dönemde ayrıca, dokuda yeni inşa edilen betonarme iki katlı çarşı-iş merkezi, dört katlı bankave apartman yapılarıyla da tarihi dokunun mimari karakterinde değişim yaşanmıştır. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Döneminde (1983-...), tarihi doku, meydana (İnönü Meydanı) yapılan düzenlemelerle yeni bir kimlik kazanmıştır. Doku günümüzde, kapının kuzeyindeki parkların işlevlerini büyük oranda yitirmesine karşın, artan kent nüfusunun gereksinimleri doğrultusunda, kent halkı tarafından çok aktif kullanılan alışveriş, eğlence ve diğer sosyal işlevleri barındırmakta, meydan ise önemli sosyal ve siyasi toplantılara ev sahipliği yapmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Lefkoşa, Suriçi, Tarihi doku, Girne Kapısı.

“Kyrenia Gate and Its Surroundings” within the Historical Urban Texture of Nicosia from the Past to the Present

Abstract

Kyrenia Gate and its surroundings, taking place in the historical urban texture of Nicosia, has been a very active social space of the city. Beginning in the Lusignan period (1191-1489), the forming of the texture continued with the Kyrenia Gate of the city walls of the Venetian period (1489-1570). The Gate had a more active life during the Ottoman Period (1570-1878) with the Ottoman Cemetery in the north and with the Mevlevi Tekke in the south. There was a big change in the texture during the British Period (1878-1960) when the city walls on both sides of the gate were knocked down to allow for motor vehicle traffic. The building of two-floor houses in the style of the time during this period, and the start of the formation of a square in the south-east of the gate, generated the development of the texture in a short time and turned it into an important center for the city. During and after the period of the Republic of Cyprus (1960-1983) the historical texture of Kyrenia Gate acquired the quality of a center of social gatherings and entertainment for the Turkish community of Nicosia with its cinema, food and drink spaces, street peddlers, intercity transportation station, museum, the ceremonial space in its north with the statue of Atatürk, parks, and a high-school. Also, during this period, a change in the architectural character of the historical texture took place with newly constructed two-floor concrete shopping/business center, four-floor bank, and apartment buildings. The historical texture gained a new identity with arrangements in the square (İnönü Square) during the Turkish Republic of North Cyprus period (1983-...). Today although the texture lost the functions of the parks in its north to a great extent, it accommodates shopping, entertainment, and other social functions quite actively used by the citizens of the city, and the square hosts important social and political gatherings.

Keywords: Nicosia, Walled city, Historical texture, Kyrenia Gate.

1. Giriş

Kıbrıs adasının başkenti Lefkoşa, kuruluşundan itibaren tarihindeki birçok medeniyete merkez olarak hizmet vermiş; farklı kültürlerin mimarı mirasları ile de bir tarihi mozaik haline gelmiştir. Lefkoşa'nın tarihi kent dokusunu bünyesinde barındıran kent merkezini çevreleyen ve Kıbrıs'ın Venedikliler döneminde günümüzdeki son şeklini alan surlara ait, Lüzinyanlar döneminden itibaren aynı konumda yer alan Girne Kapısı, ilk oluşumundan itibaren Lefkoşa'ya adanın kuzey yönünden gelenlerin kente girişlerini sağlayan ve yoğun olarak kullanılan bir geçiş noktası olmuştur. Bu oluşum, Lefkoşa suriçi tarihi dokusunun Girne Kapısı bölgesindeki gelişimine önemli katkı sağlamıştır. Günümüze değin Kıbrıs'ın farklı tarihi dönemlerindeki değişim ve gelişimlerle kentin önemli sosyal merkezlerinden biri haline gelen Girne Kapısı tarihi dokusu, halen Lefkoşa için önemli bir meydanı da bünyesinde barındırmaktadır. Bu çalışmanın amacı, Lefkoşa tarihi kent dokusunun önemli bir bileşeni olan Girne Kapısı ve çevresinin, geçmişten günümüze oluşumu ve gelişimini, kronolojik sırayla irdeleyip belgelemektir.

Bu amaçla, Lefkoşa'nın bu bölgesindeki en eski yapısal oluşumlardan itibaren sonraki dönemlerdeki kapalı ve açık mekanların, dokunun değişim ve gelişimine katkıları irdelenerek belirlenmiştir.

Araştırmamız, Girne Kapısı ve çevresine ait yazılı ve görsel dökümanlara ait literatür çalışması ile başlamış, yerinde gerçekleştirilen inceleme ve gözlemlerle oluşan alan çalışmasıyla sürdürülmüş, günümüze ait görsellerle de desteklenerek doku oluşumu detaylı olarak ortaya çıkarılmıştır. Araştırmamızın, Lefkoşa tarihi dokusu ile ilgili gelecekte yapılacak çalışmalar için tutan bir kaynak olması inancı ile mimari literatüre katkı sağlayacağını umuyoruz.

2. Girne Kapısı Tarihi Dokusu

Lefkoşa tarihi kent dokusunu bünyesinde barındıran kent merkezini çevreleyen surlara ait üç kapıdan biri olan Girne Kapısı, ilk oluşumundan bu yana kentin yoğun kullanılan bir doku parçası olarak varlığını sürdürmüştür. 1964 yılında, Lefkoşa'nın, Türk ve Rum bölgeleri olarak kuzey ve güneyde ikiye ayrılmasıyla, kuzey Lefkoşa'nın suriçi parçası için tek tarihi kapısı kalan Girne Kapısı, daha da önem kazanmıştır.

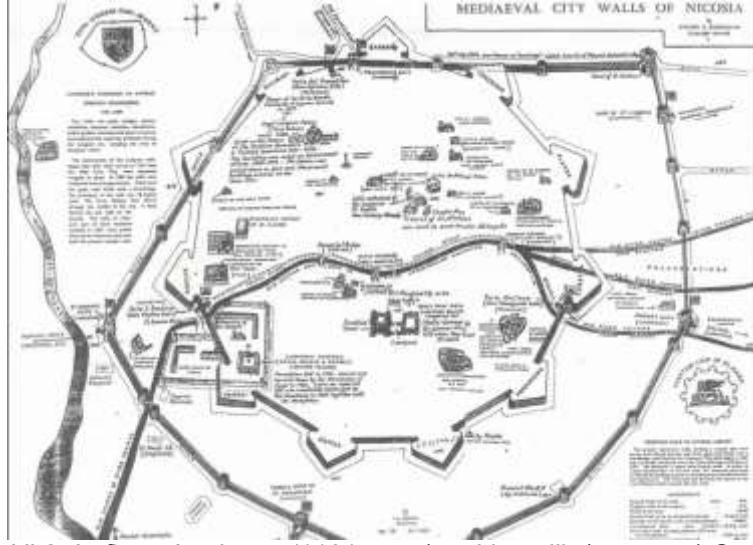
Girne Kapısı günümüzde, çevresindeki tarihi doku oluşumları ve güneyindeki İnönü Meydanı ile kentin sosyal ve siyasi yaşamına damgasını vuran önemli bir tarihi doku parçasını teşkil etmektedir. Girne Kapısı ve çevresi tarihi dokusunun oluşum ve gelişimini, kronolojik sırayla şöyle izlemekteyiz (Şekil 1):

Şekil 1- Girne Kapısı ve Çevresi Tarihi Dokusu Planı
(The Central Area of Nicosia, Nicosia Master Plan – 1985)

2.1. Lüzinyanlar Dönemi (1191- 1489)

Kıbrıs'ta 1191 yılında başlayan Lüzinyanlar Döneminde, Lüzinyan kralları, Lefkoşa'yı merkez olarak seçmişler ve kentin kısa sürede gelişip büyümesine katkı sağlamışlardır. Lüzinyanlar 1383 yılında kentin çevresine 7500m. uzunluğunda, kulelerle tahkim edilmiş, organik biçimde surlar inşa etmişler ;suriçine geçiş için de surlara beş adet asama köprülü kapı yapmışlardır (Turkan, 2008 : 7), (Şekil 2).

Şekil 2- Lefkoşa Lüzinyan (1191-1489) ve Venedik (1489-.....) Surları
(K. K. Keshishian – Mediaval City Walls of Nicosia, 1959)

Bu kapılardan kuzey yönde yer alan kapı, yaklaşık olarak günümüzdeki Girne Kapısının bulunduğu yerde konumlanmış ve adanın kuzey yönünden gelenlerle kentin bağlantısı sağlanmıştır. Böylece, Lüzinyan Dönemi Lefkoşa surlarına ait kuzey yöndeki kapı, Girne Kapısı tarihi dokusunun oluşumu için bir temel teşkil etmiş ve dokunun gelişimi ile günümüze ulaşmasına neden olmuştur.

2.2. Venedikliler Dönemi (1489 - 1570)

Lefkoşa'nın Venedikliler Dönemin'de yine adanın idari merkezi olarak seçilmesi, kentin önemini korumuş ve gelişim sürecine katkı sağlamıştır. Venedikliler, Kıbrıs'a dıştan gelecek olası saldırılar için tahkimat çalışmalarına önem vermişler ve bu amaçla da Lefkoşa'nın Lüzinyanlar Dönemine ait surları yıkarak yerine çevresi 4800 m. uzunluğunda, onbir adet burçlu dairesel biçimli surlar inşa etmişlerdir (Balkan, 1998:67; Gürkan,1996:75; Yıldız, 1994:200). Surlara, adanın diğer yerleşimlerinden kente ulaşım yönüne göre (doğu yönde Mağusa Kapısı, batı yönde Baf Kapısı, kuzey yönde Girne Kapısı) de üç adet kapı yapılmıştır. Kapılardan kuzey yönde olan, surların Barbara ve Quirini burçları arasında, Lüzinyan surlarının kuzey kapısı ile yaklaşık aynı yerde konumlandırılmış ve Proveditore Kapısı olarak isimlendirilmiştir. Kapının güney cephesinde mermer levha üzerindeki Latince kitabede MDLXII (1562) tarihi bulunmaktadır (Gürkan,2006:85,86), (Şekil 2)

Bu dönemden itibaren kapının, kentin idari binasının yer aldığı meydana (Sarayönü Meydanı) ulaşan ana ulaşım aksının başlangıç noktasını teşkil etmesi, kapının çevresi ile birlikte yoğun kullanımını sağlamıştır. Bu dönemde ayrıca kapının güneydoğu tarafında, günümüzdeki Mevlevi Tekkesi'nin yerinde bir manastır inşa edildiği de kaynaklardan edindiğimiz bilgilerdendir (Gürkan, 1996:59:60).

Günümüzdeki Girne Kapısı'nın, Venedikliler döneminde inşa edilen surlara ait üç kapıdan biri olması yanısıra kent merkezine ulaştıran aksın başında yer alması, Girne Kapısı tarihi dokusunun oluşumunun bu dönemde başladığını göstermektedir (Şekil 3, 4).

Şekil 3- Girne Kapısı – 1930 (Mangoian Kardeşlerden)

Şekil 4- Günümüzde Girne Kapısı (Ö. Tuğun – 2020)

2.3. Osmanlı Dönemi (1571-1878)

Lefkoşa'nın günümüzdeki tarihi kent dokusuna mimari eserleri ile damgasını vuran Osmanlı Dönemi'nde, Edirne Kapı diye isimlendirilen Girne Kapısı, kentin yoğun kullanılan bir kapısı olarak önemini korumuştur. Bu dönemde, Girne Kapısı tarihi dokusuna eklenen iki önemli öge, Osmanlı Mezarlığı ile Mevlevi Tekkesi'dir (Şekil 5). Kent dışında ve kapılara yakın olarak konumlanan mezarlıklardan Osmanlı Mezarlığı, kapının hemen kuzey yönünde oluşturulmuş ve bu dönemde Lefkoşa'da vefat eden

Müslümanlar buraya defnedilmiştir (Salvator, 2012:13). Kapının güney yönünde, kapıyı kentin merkezi meydanı Sarayönü Meydanı'na bağlayan ulaşım aksının doğu kenarında, XVII y.y başlarında bir tekke inşa edilmiştir. Mevlevi Tekkesi, Konya'daki Mevlevi dergahına bağlı olarak Kıbrıs'taki Mevlevilik faaliyetlerinin sürdürülmesi için Emine Hatun isimli bir şahsın bağışladığı arazi üzerine inşa edilmiştir (Atun, 1999:351; Balkan, 1998: 75; Gürkan, 1996:85). Kesme taştan inşa edilmiş tekke, semahane, türbeler, derviş odaları, misafir odaları, mutfak gibi mekanlardan oluşmuş avlulu bir kompleks şeklinde düzenlenmiştir. Yan yana konumlanan türbe mekânları, tekkenin batı yönündeki ulaşım aksı boyunca uzanmıştır. Tekkenin batı cephesinin kuzey yönünde yer alan basık kemerli kapısının hemen kuzey yanında da yapım tarihi bilinmeyen, kesme taştan, su deposu kare planlı, cephesi büyük sivri kemerli bir çeşme inşa edilmiştir. Çeşmenin kemer nişinde, musluk, taştan oyularak yapılmış yalak ve yazıt bulunmaktadır (Anonim, 1982:18; Aslanapa, 1975:9). Bazı kaynaklara göre de Mevlevi Tekkesi'nin inşa edildiği alana, 1593 yılında, Arap Ahmet Paşa Mevlevihanesi, XVI y.y Ferhat Paşa Mevlevihanesi inşa edilmiştir (Altan, 2006:314).

Şekil 5- Mevlevi Tekkesi – XX. Y.Y. İlk Yarısı (URL 1)

Günümüzdeki Girne Kapısı'nın, bu dönemde, 1821 yılındaki onarımı sırasında, kapının üzerine, düzgün kesme taştan, kare planlı ve kubbe örtülü bir bekçi odası yapılmış, kapının kuzey cephesine, üzerinde Sultan II. Mahmut'un tuğrası olan bir mermer levha monte edilmiştir (Yıldız, 1994:204).

1865-1875 yılları arasında, Kıbrıs'ta Amerikan Konsolosu olarak bulunan General Lois Palma Di Cissola, yazdığı anılarda; güneş battıktan sonra, validen özel izin almadıkça hiçbir kimsenin Lefkoşa'ya girmesine ya da kent dışına çıkmasına müsaade edilmediğini yazmıştır (Gürkan, 1996:56,57; Salvator, 2012:9).

Osmanlı Döneminde, Girne Kapısı'nın kuzey ve güney yönlerinde konumlandırılan ve kent halkının yaşamında yer alan, fonksiyonları ile önem arzeden Osmanlı Mezarlığı ile Mevlevi Tekkesi, Girne Kapısı tarihi dokusunun oluşumu ve gelişimi için dönemin katkısı olmuştur. Dönemin sonlarına yakın bir tarihte onarım gören ve bekçisi için yapılan mekanı ile kapı, kent için olduğu kadar buranın tarihi dokusu için önemini artırmıştır.

2.4. İngiliz Dönemi (1878-1960)

Lefkoşa'ya en yakın liman kenti olan Girne'den ve kuzey yönden gelenlerin kente ulaşmalarını sağlayan Girne Kapısı, İngiliz döneminde de kentin aktif kapısı olmuş; 1879 yılına kadar da bu kapıdan kente, geceleri ancak izinle geçilebilmiştir (Gürkan, 1996:57).

Kıbrıs'a motorlu araçların ilk kez İngiliz döneminde gelmesiyle birlikte, 1931 yılında, Girne Kapısı'nın her iki yanındaki sur duvarları, motorlu araç trafiğine olanak verecek şekilde yıkılarak kente giriş-çıkış yolları yapılmıştır (Gunnis, 1856:46; Yıldız, 1994:203). Kapıda gerçekleştirilen restorasyon ve geçitlerin açılmasını gösteren 1931 tarihi, kapının kent (güney) yönündeki cephesinde bulunan kitabede görülmektedir.

1925 yılında, Atatürk'ün devrimleri ile Türkiye'de tekkelerin kapatılmasına rağmen Lefkoşa'da faaliyetlerini bu dönemde de sürdüren Mevlevi Tekkesi, 1934 yılında tamir edilmiş ve tekkenin son şeyhi olarak bilinen Şam'lı Selim Dede'nin 1954 yılında vefatı ile Kıbrıs'ta da Mevlevilik faaliyetleri sona ermiştir (Anonim, 1978:2; Bağışkan, 2005:23). Mevlevihanenin bir bölümü, 1956 yılında kimsesiz çocuk yurdu olarak işlevlendirilmiştir.

Girne Kapısı'nın kuzeyinde yer alan Osmanlı Mezarlığı, İngiliz döneminde 1938 yılına kadar mezarlık işlevini sürdürmüştür (Hikmetağalar, 1996:112). Lefkoşa'da Samanbahçe isimli alanda bulunan hayvan pazarı, bu alana İngiliz döneminde sosyal konutların inşa edilmesi nedeniyle 1930 yılında Girne Kapısı'nın hemen dışında, kuzeydoğu yöndeki sur hendeğine taşınmıştır (Gürkan, 2006:90).

Girne Kapısı ve çevresi tarihi dokusunun oluşum sürecindeki gelişimle birlikte, kapının güneydoğu ile güneybatı yönlerinde, yerel malzeme düzgün kesme taştan, iki katlı eğimli çatılı konutlar inşa edilmiş ve böylece dönemin mimari karakteri dokuya eklenmiştir. Bu dönemdeki çevresel oluşumla, Girne Kapısı ile Mevlevihane arasında ortaya çıkan meydan kavramı, 1930'lu yılların başından itibaren Mevlevihanenin kuzey ve kuzeydoğusundaki bahçesinin olduğu yere sinema ve diğer sosyal mekânların yapılması ile kent için yoğun kullanılan bir kamusal açık alanı oluşturmuştur. Lefkoşa'da Müslüman halkın, dini bayramlarda biraraya geldiği, vakit geçirdiği, çocukların eğlendiği bayram yerinin 1940 yılından itibaren Sarayönü Meydanı'ndan Girne Kapısı meydan alanına taşınması, bu alana bir nitelik daha kazandırmıştır (Hikmetağalar, 1996:271).

Kapının güneybatısında, günümüzdeki Ziraat Bankası binasının yerinde, bu dönemde konumlanan tek katlı, kuzey-güney doğrultulu dikdörtgen yapı, önce kahvehane, sonra lokanta işlevleri ile dokuya sosyal aktivite katan diğer bir önemli doku elemanı olmuştur (Şekil 5).

İngiliz döneminde, öncelikle motorlu araç trafiği için yapılan düzenleme ile Girne Kapısı'nın kentteki öneminin artması, buradaki doku oluşumunda büyük katkı sağlamıştır. Girne Kapısı tarihi dokusunda, önceki dönemden kalan Mevlevi Tekkesi ile Osmanlı Mezarlığı'nın işlevlerinin devam etmesi yanı sıra, kentin birçok sosyal buluşmalarını sağlayan aktivitelerinin, bu dönemde burada toplanması, dokunun gelişimini sağlamış; çevresel yapı oluşumları ile de buranın, kentin önemli bir kamusal alanı olarak büyük oranda oluşumunu gerçekleştirmiştir. Meydanın günümüzdeki ismi olan İnönü Meydanı isminin, İngiliz dönemine dayandığı da Lefkoşa Türk Belediyesi eski çalışanlarından edindiğimiz bilgiler arasındadır.

2.5. Kıbrıs Cumhuriyeti ve Sonrası (1960-1983)

1960 yılında Kıbrıs'ta Türk ve Rum toplumlarının ortaklığı ile kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti'nin başkenti Lefkoşa, yeni bir gelişim ve değişim sürecine girmiş, kentin tarihi dokusu da bu değişimden etkilenmiştir.

Girne Kapısı ve çevresi tarihi dokusunda, bu dönemdeki ilk ve önemli değişim, İngiliz dönemi sonlarında kullanımı sonlanan, kapının kuzey yönündeki Osmanlı Mezarlığı'nın bulunduğu alana inşa edilen lise binasının (Lefkoşa Erkek Lisesi) 1960 yılında tamamlanması olmuştur. Lise, betonarme karkas sistemde tuğla malzeme ile inşa edilmiş; böylece tarihi dokunun mimarisinde, taş malzemeli yığma yapılara göre yeni bir yapım sistemi ile değişim olmuştur. Mezarlığın tahliyesi sırasında, bazı tarihi mezar taşları, Mevlevihanenin avlusuna taşınmıştır. 1961 yılında Türk Cemaat Meclisi'nin karar ve çalışmaları doğrultusunda, dokunun önemli tarihi yapısı Mevlevi Tekkesi'nin, müze olarak düzenlenmesi için 1962 yılında restorasyonu başlatılmış ve hazırlıkların tamamlanması ile Tekke, 30 Nisan 1963 tarihinde, Kıbrıs Türk Etnografya Müzesi ismiyle ziyarete açılmıştır (Altan, 2006:315; Bağışkan, 2005:23,24; Yıldız, 1994:204).

Türkiye İş Bankası K.K.T.C. Müdürlüğü'nden edindiğimiz bilgilere göre; 1963 yılında, Girne Kapısı'nın kuzey ve güney cephelerindeki suricine giriş-çıkış yollarının arasında yer alan refüjlerde düzenleme yapılmış ve 29 Ekim 1963 tarihinde, kuzey yöne Atatürk'ün büyük bir heykeli, güney yöne de metal ayak üzerine monte edilmiş Türkiye İş Bankası'nın nostaljik metal kumbarası biçiminde saat yerleştirilmiştir (Şekil 6).

Şekil 6- Girne Kapısı Kuzeyde Atatürk Heykeli, Güneyde Saat (Z. Turkan – 2020)

1963 yılı sonunda, Türk ve Rum toplumları arasında başlayan siyasi anlaşmazlıklar ve paralelindeki silahlı çatışmalar neticesinde Lefkoşa, kuzeyde Türk, güneyde Rum kesimi olmak üzere ikiye bölünmüştür. Bu bölünme ile Türk kesiminde, surlara ait tarihi kapılardan yalnızca Girne Kapısı kalmış, diğer iki kapı (Mağusa ve Baf Kapıları), Rum kesimine dahil olmuştur.

1964 yılından itibaren, Lefkoşa Türk kesiminin yeni konumu ile birlikte Girne Kapısı, daha da önem kazanmıştır. Kapı'nın güneydoğu yönünde başlamış olan meydan oluşumu, bu dönemde gelişim göstermiş; bu alanın güney yönünde bulunan Ford Garajı, sinemaya (Çiçek Sineması) dönüştürülmüş, bu işleve paralel olarak burada, yiyecek-içecek büfeleri açılmış, seyyar satıcılar da bu alanda konumlanmışlardır. Alanın doğu ucunda, Lefkoşa'dan Limasol, Larnaka ve Baf'a yolcu taşımacılığı yapan otobüs şirketinin (Lozan Otobüsleri) ofisi ve durağının çalışmaya başlamasıyla İnönü Meydanı, Lefkoşa surlarının çok aktif bir alanı haline gelmiştir. Bu ofisin bulunduğu yapının hemen yanında yer alan iki katlı taş binanın zemin katı kahvehane, Girne Kapısı'nın güneydoğusunda, köşe parseldeki tek katlı yapı ise pastahane (Bedevi Pastahanesi) olarak işlevlendirilmiş ve kent halkına olduğu gibi otobüslerle diğer kentlerden Lefkoşa'ya gelip giden insanlara da hizmet eden yoğun kullanımlı sosyal mekânlar olarak dokunun gelişimine katkı yapmışlardır.

Kıbrıs Cumhuriyeti sonrası, adada oluşan yeni idari statü ile kısıtlı yaşam koşulları ve olanaksızlıklar, Lefkoşa Türk toplumunun sosyal ihtiyaçları doğrultusunda çözümleri gündeme getirmiştir. Buna bağlı olarak da Lefkoşa'da sosyal buluşma ve eğlence için Girne Kapısı'nın kuzey yönündeki sur hendeğinin doğu yanında Mücahitler Parkı, batı yanında ise Kuşulu Park isimli alanlar düzenlenmiştir. Bu iki park, gerek çocuklar, gerekse yetişkinler için eğlence aktiviteleri ile kentin ve dokunun çok yoğun kullanılan alanları olmuştur. Bu dönemde, Girne Kapısı'nın kuzey yönündeki sur hendeği ile eski Osmanlı Mezarlığı'nın bulunduğu alan arasındaki doğu-batı doğrultulu Cemal Gürsel Caddesi, kapının kuzey tarafındaki Atatürk heykelinin de burada yer alması sebebiyle milli günler için Lefkoşa'nın tören alanı olmuştur. Bu amaçla da caddenin kuzeyine, Atatürk Heykeli'nin karşısına, tören izleme için kademeli platform yapılmıştır (Şekil 7).

Sekil 7- Girne Kapısı Tarihi Dokusunda Tören – 1965 (A. Sayıl'dan)

Kıbrıs'ta 1974 yılında gerçekleşen Barış Harekatı sonrasında, Türk ve Rum toplumları arasında, 1975 yılında yapılan nüfus değişimi ile ada, siyasi yönetim olarak kuzey ve güney olarak ikiye bölünmüş; 13 Şubat 1975 tarihinde kuzeyde kurulan Kıbrıs Türk Federe Devleti ile de yeni bir süreç başlamıştır. Bu değişimler

paralelinde, Girne Kapısı tarihi dokusunda yer alan Mevlevi Tekkesi'nin doğu yönündeki misafirhane ve mutfak gibi servis mekânları yıkılarak, Kıbrıs Vakıflar İdaresi tarafından 1975 yılında, bir cephesi kuzeydeki meydana, bir cephesi batıdaki Girne Caddesi'ne bakan ve bir cephesi de doğudaki Vakıflar Sokak boyunca uzanan, iki katlı betonarme çarşı binası (Vakıflar Çarşısı) yapılmıştır (Şekil 4, 8). Zemin ve bodrum katı mağaza, birinci katı ofisler olarak planlanan çarşı, dokunun kısa sürede yoğunluğunu artırmış ve burayı Lefkoşa'nın önemli bir iş ve ticari bölgesi haline getirmiştir. Meydanın doğu ucunda yer alan köşe parselde, 1979 yılında, betonarme, dört katlı yeni bir yapı inşa edilmiş ve zemin katı, pastane (Londra Pastahanesi) olarak hizmet vermeye başlamıştır. Meydanın kuzeyinde, sur duvarının hemen önünde sıralanan yiyecek-içecek büfeleri ile taksi durağı, meydanın gündüz ve gece kent halkı için bir sosyal yaşam merkezi olma niteliğine katkı yapmıştır.

Girne Kapısı'nın güneybatısındaki köşe parselde yer alan ve geçmişten bu yana, kahvehane, lokanta, pastahane olarak kullanılan tek katlı bina, 1980 yılında yıkılarak yerine betonarme, dört katlı banka binası (Ziraat Bankası) inşa edilmiştir (Şekil 8). Yine bu dönemde, banka binasının güney yönündeki bitişik nizamdaki parsellerde, Mevlevi Tekkesi'nin batı karşısında, iki katlı yığma taş binaların yerine çok katlı betonarme binalar inşa edilmiştir.

Şekil 8- Solda Vakıflar Çarşısı ve Mevlevi Tekkesi, Sağda Ziraat Bankası Binası (Z. Turkan – 2020)

Bu dönem, Girne Kapısı ve çevresi tarihi dokusu için önemli bir gelişim ve değişim dönemi olmuştur. Girne Kapısı Meydanı (İnönü Meydanı) çevresindeki sosyal ve ticari mekânlar ile kapının kuzey yönündeki hendekte yer alan parklar, Lefkoşa'nın sosyal yaşamında gündüz ve gece aktif kullanımları ile dokuya önem kazandırmıştır. Yine bu dönemde Vakıflar Çarşısı, Ziraat Bankası ve Londra Pasthanesi'nin betonarme binalarının dokuya eklenmesi, buranın Lefkoşa'nın önemli bir ticari alanı olmasını sağlaması yanı sıra tarihi dokunun yapısal karakterinde de değişimi getirmiştir.

2.6. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Dönemi (1983-)

Kıbrıs'ta Türk ve Rum toplumları arasındaki siyasi çözümsüzlüğün devamı neticesinde, Kıbrıs'ın kuzeyinde, 15 Kasım 1983 tarihinde Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti kurulmuş ve cumhuriyetin başkenti, kuzey Lefkoşa olmuştur. Bu dönemdeki yeni idari yapılanma ile birlikte değişim ve gelişim sürecine giren başkentte, kent merkezine ulaşan Girne Caddesi'nin başlangıç noktası olan Girne Kapısı tarihi dokusunda da değişimler yaşanmıştır. 1974 yılından sonra Kıbrıs'ın kuzeyinde güvenlik, ulaşım gibi olanakların olumlu yönde değişimiyle, kent halkının gezme, eğlence gibi sosyal yaşam gereksinimleri için alternatifler artmış; kapının kuzeyindeki sur hendeğinde bulunan Mücahitler Parkı ile Kuğulu Park, eski önemlerini kaybetmişlerdir. Günümüzde ise parklar işlevlerini kısmen yitirmişlerdir. Girne Kapısı'nın güney yönü ile güneydoğu yöndeki meydan, banka, çarşı, iş yerleri, yiyecek-içecek mekânları ile kentin önemli sosyal ve ticari bölgesi niteliğini bu dönemde daha da artırmıştır.

Meydanda 1989 yılında, Lefkoşa Türk Belediyesi tarafından yapılan düzenleme çalışmaları ile bu alandaki motorlu araç trafiğinin akışı da yeniden planlanmış ve meydana, Kıbrıs Türk toplumunun ilk lideri Dr. Fazıl Küçük'ün heykeli yerleştirilmiştir. Meydan, 1990'lı yıllardan itibaren gerek siyasi partilerin toplantıları, gerekse sosyal eğlence amaçlı toplantılar için kullanılmakta ve Lefkoşalılara olduğu kadar, bazen de Kuzey Kıbrıs genelinden gelenlere ev sahipliği yapmaktadır. Tarihi Girne Kapısı yapısı, yakın geçmişte restore edilmiş ve K.K.T.C. Turizm Bakanlığı tarafından, turizm danışma ofisi olarak işlevlendirilmiştir. Günümüzde, meydanın batısındaki iki katlı taş konut binası, KKTC Yüksek Yönetim Denetçisi Ombudsman ofisi, Ziraat Bankası binası ise KKTC Gençlik Dairesi Lefkoşa Gençlik Merkezi olarak kullanılmaktadır. Girne Kapısı ve çevresi tarihi dokusu halen, bünyesindeki İnönü Meydanı ile kuzey Lefkoşa'nın önemli bir ticari ve sosyal alanı olarak kent halkının yaşamında yer almakta ve işlevlerini sürdürmektedir. Meydan, çeşitli sosyal ve siyasi toplantılar için yaptığı ev sahipliği ile de Kuzey Kıbrıs'ın yakın tarihine damgasını vurmaktadır (Şekil 9).

Şekil 9- Günümüzde İnönü Meydanı (Z. Turkan – 2020)

3. Sonuç

Kıbrıs'ın zengin tarihi geçmişinde adada hakimiyet kurmuş farklı medeniyetler, hep Lefkoşa'yı başkent olarak seçmişler ve kentin kuruluşundan itibaren sahip olduğu kültür mirasları ile oluşan tarihi dokusu, geçmişi günümüze taşımıştır. Lefkoşa'nın tarihi kent dokusunun yer aldığı kent merkezi, Lüzinyanlar döneminden itibaren surlarla çevrilmiş ve kente ulaşım, surlarda yer alan kapılarla sağlanmıştır. Halen Lefkoşa tarihi dokusunu çevreleyen surlar, Venedikliler döneminde inşa edilmiş ve üç adet kapı ile de kente ulaşım sağlanmıştır. Kıbrıs'ın günümüzdeki siyasi statüsü ile Lefkoşa surlarının Mağusa ve Baf Kapıları Güney Kıbrıs'ta, Girne Kapısı ise Kuzey Kıbrıs'ta bulunmaktadır.

Çalışmamıza konu olan Girne Kapısı ve çevresi tarihi dokusunun ilk oluşumu, Lüzinyanlar döneminde, Lefkoşa'yı çevreleyen surlara ait bir kapı ile başlamış ve daha sonra Venedikliler dönemine ait surlarda, önceki kapı ile aynı yerde inşa edilen Girne Kapısı ile günümüze gelmiştir. Tarihi doku oluşumuna en büyük katkı, Osmanlı döneminde, kapının kuzey yönünde konumlandırılan Osmanlı Mezarlığı ve kapının güney yönünde, kapıdan kent merkezine ulaşım aksınının doğu başlangıcına inşa edilen Mevlevi Tekkesi ile olmuştur. Ayrıca bu dönemde, Girne Kapısı'nın üzerine inşa edilen kübik bekçi odası da günümüze gelen doku parçalarındandır. Girne Kapısı tarihi dokusundaki en önemli değişim, Kıbrıs'ın İngiliz döneminde, Girne Kapısı'nın her iki yanındaki surların yıkılarak, suriçine motorlu araç giriş-çıkışı için yol yapılmasıdır. Bu değişimle birlikte kapının kent için önemi artmış ve daha yoğun kullanımla doku oluşumu hızlanmıştır. Kapının kent (güney) yönünde, yerleşim için dönemin mimari tarzında, yerel malzeme kesme taştan iki katlı, konutlar inşa edilmiştir. İngiliz döneminde, Girne Kapısı ve çevresi tarihi dokusunun gelişimi paralelinde, kapının güney ve güneydoğu yönlerinde, bir meydan oluşumu da başlamıştır. Bu alanın çevresinde, oto servis garajı, lokanta, kahvehane gibi sosyal mekânların bulunması ve 1940 yılından itibaren kentin bayram yerinin burada yer alması, tarihi dokunun oluşum ve gelişiminde önemli faktör teşkil etmiştir. Kıbrıs Cumhuriyeti ve sonrasındaki dönem, Girne Kapısı tarihi dokusu için önemli bir gelişim ve değişim dönemi olmuştur. Öncelikle Türk toplumunun yaşadığı kuzey Lefkoşa için sineması, yiyecek-içecek mekânları, sosyal buluşma ve eğlence alanlarını oluşturan parkları ile kentin çok aktif yaşayan bir dokusu haline gelmiştir. Sonraki yıllarda burada inşa edilen yeni yapılar ve meydan ile çevresel oluşumlar tamamlanmış; kentin çok yoğun kullanılan ticaret ve sosyal buluşma alanı olmuştur. Bu dönemde tarihi dokuda inşa edilen çok katlı betonarme yapılarla da dokunun mimari karakterinde büyük değişim yaşanmıştır. Kuzey Kıbrıs'ta 1983 yılında başlayan K.K.T.C. döneminde, yeni cumhuriyetin başkenti kuzey Lefkoşa, yeni bir gelişim dönemine girmiştir. Meydanda yapılan yeni düzenleme ve buraya yerleştirilen Dr. Fazıl Küçük'ün heykeli ile Girne Kapısı tarihi dokusu, yeni bir çehreye bürünmüş, İnönü Meydanı ise gerek siyasi seçim dönemlerinde, gerekse siyasi ve sosyal toplumsal konularda gerçekleştirilen toplantılara ev sahipliği yapmıştır. Bünyesindeki müze, resmi kurum, çarşı ve sosyal mekânlarla Girne Kapısı ve çevresi tarihi dokusu, günümüzde, Lefkoşa suriçinin çok yoğun olarak kullanılan ve yaşayan bir doku olarak önemini korumakta ve Lefkoşa ile Lefkoşalıların anılarını geleceğe taşımaktadır.

Kaynaklar

- Altan, Z. (2006), **Gizemli Kıbrıs (2. Baskı)**, Lefkoşa: Ateş Matbaacılık Ltd.
- Anonim (1978), **Lefkoşa Şehri Müze ve Eski Eserleri**, Lefkoşa: Kıbrıs Türk Müzelerini ve Eski Eserleri Sevenler Derneği Yayını No:4.
- Anonim (1982), **Kıbrıs'ta Türk Eserleri**, Lefkoşa: Kıbrıs Türk Federe Devleti Eğitim, Gençlik, Kültür ve Spor Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Dairesi Müdürlüğü Yayını.
- Aslanapa, O. (1975), **Kıbrıs'da Türk Eserleri**, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Atun, H. (1999), Kıbrıs'taki Osmanlı Mirası, **Osmanlı Mimarlığının 7 Yüzyılı "Uluslarüstü Bir Miras"**, İstanbul: Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları.
- Bağışkan, T. (2005), **Kıbrıs'ta Osmanlı-Türk Eserleri**, Lefkoşa: Kuzey Kıbrıs Müze Dostları Derneği Yayını.
- Balkan, A. E. (1998), **Tarihsel Süreç İçerisinde Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetinde Toplum ve Mimarlık**, Mağusa: DAÜ Mimarlık Fakültesi Yayını.
- Gunnis, R. (1956), **Historic Cyprus**, London: Methuen&Co.
- Gürkan, H. M. (1996), **Kıbrıs Tarihinden Sayfalar (3. Baskı)**, Lefkoşa: Galeri Kültür Yayınları.
- Gürkan, H. M. (2006), **Dünkü ve Bugünkü Lefkoşa (3. Baskı)**, Lefkoşa: Galeri Kültür Yayınları.
- Hikmetağalar, H. (1996), **Eski Lefkoşa'da semtler ve Anılar**, İstanbul: Marifet Yayınları 120.
- Keshishian, K. K. (1978), **Nicosia Capital of Cyprus Then and Now**, Nicosia.
- Salvator, A. L. (2012), **kıbrıs'ın başkenti Levkosia**, Çeviri; Vur Yektaoğlu, Lefkoşa: Galeri Kültür Yayınları.
- Turkan, Z. (2008), **Lefkoşa Tarihi Kent Dokusunda SARAYÖNÜ MEYDANI Oluşumu ve Gelişimi**, Lefkoşa: Işık Kitabevi Yayınları.
- Yıldız, N. (1994), Tarihi Çevre, **KKTC'de Çevre Sorunları Sempozyumu**, s. 197-206, Lefkoşa:KTMMOB Yayınları.
- URL1https://www.google.com/search?sxsrf=ACYBGNSeih_CHxGA8gb64n4YP23N2ZMOVQ:1581427818217&q=eski+lefko%C5%9Fa+foto%C4%9Frafklar%C4%B1&tbm=isch&source=univ&sa=X&ved=2ahUKewjCxd7azcnnAhWPjKQKHLYLuCIYQ7Al6BAGKEB0&biw=1366&bih=657